

БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ ИЛИ БРУТНО НАЦИОНАЛНО ЩАСТИЕ – КОЯ Е ПО-ДОБРАТА АЛТЕРНАТИВА ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА ИКОНОМИКАТА?

Мария Марикина*

Увод

Измерването и оценяването на стопанството винаги са били актуални въпроси, които са вълнували икономистите още от периода, в който на него започва да се гледа като система и като възможност тя да бъде добре управлявана. Решенията във времеви аспект касаят разнообразни макроикономически показатели, които в определена степен позволяват да бъде измерено едно стопанство и да помогне на лидерите в бизнеса и управляващите в правителството при прилагането на програми и политики. В този смисъл научен интерес представлява измерването на икономиката, което е обект на анализа, а предмета ще бъде свързан със същността и несъответствията на Брутния вътрешен продукт (БВП) и Брутното национално щастие (БНЩ). Съществуващото решение днес се отнася за основният и най-популярен макроикономически показател на системата за национални сметки в света – брутният вътрешен продукт (БВП). Той е приет за стандарт в измерването на националната икономика и може да бъде изчислен по производствения метод, по стойностния метод и по метода на крайното използване. И по трите метода целта е да се измери крайният резултат от икономическата дейност на всяко едно стопанство. Идеята за БВП, обаче вече може да бъде подложена на сериозни критики, като например най-сериозната, че този основен измерител разкрива ограничения и несъвършенства – отчита се само материалният фактор, а отсъства нравственият. Освен това, задава се въпросът съществува ли негова алтернатива, която преодолява недостатъците? Тя се търси в баланса между материалното благосъстояние, духовните, емоционалните и културните нужди на индивидите и обществото. Такава алтернатива се явява БНЩ – индикатор, който измерва колективното щастие и благосъстояние на обществото. БНЩ се отличава от БВП, оценявайки колективното щастие като цел на управлението, подчертава хармонията с природата и традиционните ценности, изразяващи се в няколко области на щастие като психологическо благосъстояние, здраве,

---

* Мария Марикина, доктор, доцент, катедра "Икономика", УНСС, email: mmarikina@unwe.eu

продължителност на живот, образование, културно разнообразие и устойчивост, добро управление и други.

Очакванията са за постигане на яснота в съществуването от една страна на идеята за точно материално и стойностно отразяване на макроикономическата активност в едно стопанство и от друга страна търсене на алтернатива, която би могла да предложи качествена и ценностна характеристика на стопанството. С тази проблематика се свързва и тезата на изследването, а именно: БВП остава да изпълнява ролята на основен макроикономически измерител, а други негови алтернативи, като БНЩ например не могат изцяло да го заменят, тъй като те пораждаат нови проблеми и невъзможност за точна оценка.

Идеята за БВП и дебатите за него

Основният и най-популярен макроикономически показател в света е брутният вътрешен продукт (БВП). Съвременната концепция за брутният вътрешен продукт (БВП) е разработена от икономиста Саймън Кузнец през 1934 г. Оттогава, и особено след споразуменията от Бретън Уудс, БВП е приет като стандарт в измерването на националната икономика и може да бъде изчислен по производствения метод, по стойностния метод и по метода на крайното използване. И по трите метода целта е да се измери крайният резултат от икономическата дейност на всяко едно стопанство. Поради това той предоставя на правителствата ефективен инструмент за управляване на основните лостове на икономиката, но също така е и средство, позволяващо да се правят и сравнителни оценки за икономиките и изводи за това дали показват растеж или свиване.

БВП, обаче не измерва всичко. Като за начало, този макроикономически измерител пренебрегва връзката между икономическия растеж и неравенството в доходите. Растежът не винаги е добра мярка за просперитет, въпреки че първоначалната идея на Кузнец е, че "всяка претенция за значимост (националният доход) би била в неговата предполагаема ползност като оценка на приноса в икономическата активност за благоденствието на жителите на страната, настоящето и бъдещето" (Ackerman et al., 1997). В тази логика критиката се фокусира върху наблюдението, че докато през последното десетилетие БВП нараства средно за повечето развити пазари, реалните заплати намаляват, тъй като по-голямата част от печалбите на една по-голяма икономика са възнаградили капитала, а не труда. Не се измерват доходите и неравенството, бедността, икономическата безопасност, здравето и други. Освен това БВП игнорира разходите за трансакции и социалните разходи. Не се дава оценка за въздействието върху околната среда и вредите, причинени върху нея, поради производството на стоки и услуги. И още

нещо много важно – въпреки че растежът на БВП се приема за прогрес, за напредък, той никога не е бил предназначен да измерва благосъстояние или щастие. Възниква въпроса дали моделът на БВП отчита всички фактори при оценяването на икономиката. В резултат на тези недостатъци през последните години се разгръщат все повече дебати за това кой и какъв трябва да бъде основният макроикономически измерител.

Дебатите започват доста назад във времето, но днес отново са актуални и то поради факта, че стопанството трябва да се измери по възможно най-добрия начин, като се вземе предвид факта, че икономическата дейност, социалното благосъстояние и устойчивото развитие са различни неща. А те трябва да бъдат включени по начин, който ще е максимално подходящ за оценка. Един от първите опити в дебатите е на Уилям Пети от 1665 г., който прави оценка на доходите и разходите в Англия и Уелс. По-нататък неговите анализи са последвани от различни подходи през XVIII и XX век. През 30-те години на XX век, донякъде и като отговор в търсенето от страна на политиците на по-добър измерител на стопанството, се оформя съвременният подход към националния доход. Най-важният въпрос тогава касае целта на основния икономически показател – дали той трябва да измерва социалното благосъстояние или просто равнището на икономическа активност? Саймън Кузнец – главният архитект на БВП се застъпва за първия подход, но нуждите на военновременното производство тогава изместват фокуса върху мярката за икономическата активност – БВП.

Идеята сред икономистите, че БВП не измерва благосъстоянието на едно общество е налице, но на практика нарастването на БВП или икономическия растеж се използва като "лакмус за здравето на икономиката" както в икономическите изследвания, така и в широкия обществен дебат при провежданите политики. В този смисъл не е странно това, че противопоставянето между измерителите на благосъстоянието и икономическия растеж се проявява на няколко пъти през годините след Втората световна война. Джеймс Тобин и Уилям Нордхаус заявяват през 1972 г., че максимизирането на растежа на БВП (Брутен национален продукт – по-често използван от БВП тогава) не е подходяща цел за икономическата политика. Задават ключов въпрос: "Остарял ли е растежът?" Вместо него те предлагат нов показател или мярка за икономическо благосъстояние – "Measure of Economic Welfare (MEW)" (Nordhaus at al., 1973). Идеята е в БВП да се включат и производството, което не получава пазарна оценка, и укритите доходи, както и да се отрази цената на свободното време. Смисълът е благосъстоянието и качеството на живота да бъдат измерени с помощта на социални индикатори, които са не само количествени, но и качествени, и които отразяват важни страни от състоянието на обществото – здраве, смъртност, свободно време, социална микросреда, степен на замърсеност на природата и т.н.

По – късно и други икономисти предлагат алтернативни пътища за измерване на икономиката и такъв е например случая с Хърмън Дейли и Джон Коб, които обосновават през 1989 г. т.нар. Индикатор на реалния прогрес (GPI). (Herman et al., 1989). С него се предлага да бъде заменен или допълнен брутния вътрешен продукт (БВП). GPI е разработена така, че да отчита по-пълно благосъстоянието на нацията, като част отнасяща се до размера на икономиката на страната и която включва екологични и социални фактори, които не се измерват от БВП. GPI отделя понятието за социален напредък от икономическия растеж, а растежът на GPI или подобни е по-нисък в сравнение с този на БВП.

През 90-те год. на XX век и до днес биват предложени редица алтернативни показатели, всички от които имат за цел да предложат варианти в измерването на икономиката, с което да бъде преодолян недостига от фактори за положителния принос към благосъстоянието, което се изпуска от БВП. Тук могат да се посочат Индекса за икономическо благосъстояние (IEWB), развит от икономистите в Центъра за изследване на жизнените стандарти, Индекса за социално здраве (ISH) въведен от учените от Fordham University, Индекса на жизнените стандарти (ILS) въведен от Fraser Institute. В тази връзка съществуват и нови измерители, които позволяват и провеждането на сравнителни изследвания за икономиките, каквито са Индекса на човешко развитие (HDI), развит в Програмата за развитие на ООН, Индекса на качеството на живот (QOL), развит от Ед Динър от University of Illinois, Индекса за социален прогрес (ISP), предложен от Richard Estes от University of Pennsylvania и др. В голямата си част, обаче всички тези нови алтернативи, които се раждат в процесите на дискусии и търсенето на най-добрия измерител на икономиката като алтернатива на БВП имат своите недостатъци. "Замъгляват" концептуалното различие между икономическата активност и благосъстоянието, а освен това в голяма степен включват имплицитно претегляне на различните аспекти на благосъстоянието. Правят се компромиси в групата показатели и могат да бъдат поставяни доста свободно собствени тегла на различните под-индикатори при оценяването на напредъка, а от тук и нереално да се оцени той. Поради тези причини голяма част от показателите са по-подходящи като възможни начини за наблюдение на социалното благосъстояние.

Дебатите за измерителите се свързват и с устойчивостта. Известно е, че тя допринася за социалното благополучие, а съчетаването на показатели за устойчивост в един индекс заедно с показатели за текуща стопанска активност и благосъстояние утежняват разбирането между настоящо и бъдещо потребление в икономиката. БВП има също този недостатък, че не прави разграничение в съвкупното измерване между текущото потребление и бъдещите инвестиции. Как тогава може да бъде оценена устойчивостта без да

бъдат направени широки допускания за бъдещето и какъв ще е икономическият растеж? Идеята за устойчивост предполага икономическия растеж, социалното сближаване и опазването на околната среда да се развиват едновременно и взаимно да се допълват. Устойчивото развитие се дефинира като развитие, което посреща потребностите на настоящото поколение, без да е в ущърб на възможността бъдещите поколения да посрещнат собствените си нужди. Сериозният проблем пред такъв измерител е да се изработи система от статистиките, която да съдържа различните теми и показатели, засягащи икономически, социални, екологични и институционални въпроси, свързани с устойчивото развитие, избрани на основата на критерии за подбор, свързани с обществената значимост, качеството на данните, валидността и др.

Алтернативата БНЩ

В резултат на такива критики и разразилите се дискусии, които се разгръщат за БВП и търсенето на алтернатива, проблематиката вече излезна извън академичните кръгове и националните правителства, а международните организации започнаха да предлагат различни варианти за измерители. На практика по време на световната среща на върха през 2017 г., проведена в Дубай, този въпрос бе обсъден задълбочено. Окуражително е, че няколко държави вече започват да взимат предвид предишните опасения относно БВП. През 2011 г. Кралство Бутан официално въведе показатели за брутно национално щастие. През 2012 г. Япония проведе първото си проучване "Качество на живот" и вече създаде комисия към кабинета за измерване на благосъстоянието. Опитите за включване на щастieto и благосъстоянието са факт с навлизането им в някои образователни системи на отделни държави: през 2013 г. Република Корея създаде политика на "щастливо образование за всички", а Сингапур интегрира социалното и емоционално обучение като част от учебния план за характера и гражданството през 2013 г. Във Великобритания е създаден и работи "Център за благополучие", който предоставя статистическа информация и оценки, служещи на правителството в провеждането на реални политически решения. Европейската банка за възстановяване и развитие (ЕБВР) вече проведе три международни проучвания за оценка на степента на удовлетвореност от живота в 34 страни и т.н.

Бутан е добър пример за това как да се измери щастieto като алтернатива на националния доход и БВП. Чрез субективно изследване правителството измерва четири постулата за национално благополучие: справедливо социално и икономическо развитие, защита на културата, опазване на околната среда и добро управление. Тези стълбове обхващат това, което страната разбира, като основни условия за щастие: жизнен стандарт, здравеопазване,

образование, околна среда, управление, психическо благополучие, използване на времето, културна устойчивост и жизненост на общността. Други държави следват същата методика.

Тази алтернатива е БНЩ, която е холистична мярка за качеството на живот и включва моралните и психологически ценности, за разлика от БВП. Като термин БНЩ е предложен през 1972 г. в Бутан от тогавашния крал Джигме Синге Вангчук и първоначално фразата обозначава задължение към изграждането на икономика, която би обслужвала културата на Бутан, основавайки се на будистки духовни ценности, вместо на западните, засягащи материалното развитие.

Принципно, измерителят БНЩ е заложен да бъде чувствителен към политиката, като се променя във времето в отговор на обществените действия. Неговите индикатори се опитват да отразят директно обществените приоритети и ценности. Прави се опит да се справи с укрепването или при влошаване на социалните, културните и екологичните постижения, независимо дали те са или не са пряка цел на политиката. При избирането на индикаторите, понастоящем, стремежът е това да се направи внимателно, така че да останат релевантни и в бъдещи периоди. БНЩ обхваща 9 области на щастие, с различен по обем индикатори, общо възлизащи на 33 (вж. таблица №1).

Таблица 1. Индикатори на БНЩ

Психологическо благосъстояние
Удовлетвореност от живота
Положителни емоции
Негативни емоции
Духовност
Здравословно самооценяване
Здравеопазване
Здравословни дни
Инвалидност
Психично здраве
Използване на времето
Работа
Сън
Образование
Грамотност
Училище
Знание
Стойност
Културно многообразие и устойчивост
Художествени умения

Културно участие
Говорене на роден език
Път на хармонията
Добро управление
Политическо участие
Услуги
Представяне на управлението
Основни права
Виталност в общността
Дарения (време и пари)
Безопасност
Връзка с общността
Семейство
Екологично разнообразие и устойчивост
Застрашеност на дивата природа
Градоустройствени въпроси
Отговорност към околната среда
Екологични проблеми
Жилищни стандарти
Доход на човек от населението
Активи
Жилища

Източник: Систематизация на автора по: Ritu Verma, Gross National Happiness: Meaning, Measure and Degrowth in a Living Development Alternative, Article (PDF Available) in Journal of Political Ecology 24(1) · September 2017 DOI: 10.2458/v24i1.20885

Най-важният въпрос е, дали БНЩ може да служи като практичен инструмент за измерване на икономиката, който ще помогне на лидерите и управляващите в правителството, бизнеса и обществото при прилагането на политики и програми? Отговорът следва да се потърси в това какви предимства носи със себе си БНЩ като измерител. Подобна идея е отлично систематизирана в изследването на Gaurav Daga и са изведени няколко значими преимущества на БНЩ, заедно с възможните слабости и по-нататъшни възможности за изследване на този измерител (Daga, 2014).

1. Създаване на алтернативна рамка за развитие;
2. Разпределяне на ресурсите в съответствие с нуждите на хората;
3. Предоставяне на показатели за секторите, които да насочват развитието;
4. Използване на инструменти за скрининг на БНЩ;
5. Измерване на щастieto и благополучието на хората;
6. Измерване на напредъка във времето;
7. Устойчиво развитие;

8. БНЩ е не само показател за резултата, но и индикатор за процеса.

Изненадата при този измерител е, че той няма особено голяма връзка с доходите, богатството и материалните блага. Това, което в основата си не "достига" на БВП, именно благосъстоянието, тук присъства. Основният детерминант на щастието е качеството на човешките взаимоотношения: хората, които растат заобиколени от приятели и семейство и поддържат солидни и обогатени отношения с други хора, живеят по-щастлив живот. Доказано е, че запазването на тези взаимоотношения, също помага на хората да живеят по-дълго. Или казано по друг начин – есенцията е, че икономическите политики трябва да преследват нови, по-амбициозни цели, свързани не само с индивидуалния доход и производителността на страната, *но и с удовлетворението от живота и щастието*. Тъй като щастието е субективно емоционално състояние, все още можем да измерим степента, до която социално-икономическата среда и културните променливи правят хората щастливи. В този смисъл БНЩ е подходящ измерител за отчитане на благосъстоянието на обществото.

Погледнато критично, обаче трябва да се посочи, че БНЩ зависи от ред субективни оценки за благоденствие и в този смисъл правителствата на отделните държави могат да го дефинират по начин, който биха искали. Така например Диърдра Маккроски критикува такова измерване като не особено научно, посочвайки че "записването на процента хора, които казват, че са щастливи, ще ви покаже... как хората използват думите", извършвайки аналогия с това, че обществото не може да "дефинира физиката, питайки хората дали днес е топло, горещо или студено" (McCloskey and Ziliak, 2001).

И. Кубишевски, Р. Костанца и С. Франко намират други потенциални проблеми в измерването. Те смятат, че след като има толкова широка гама от показатели и области на проблем със субективни измервания на базата на проучвания, гражданите могат да подценят или надценят в отчитането някои от аспектите (Kubiszewski et al., 2013).

Други критици твърдят, че международно сравнение на благосъстоянието би било трудно осъществимо с БНЩ, тъй като всяка страна би могла да дефинира собствена мярка за БНЩ както прецени и така сравненията след време няма да са адекватни. Но пък и следва да се отбележи, че този индикатор въведен в Бутан няма за основна цел сравняване, а повишаване на брутно щастие.

Заклучение

В заключение трябва да се посочи, че в световното стопанство страните са изправени пред голямо предизвикателство в името на целта – подобряване на качеството им на живот, устойчивост, справедливост и нарастване като цяло на благосъстоянието им. А за благосъстояние не може да се говори, ако не се гарантира екологична устойчивост, ако не се поддържа културно развитие и качествено съвместно съжителство. Измерването всъщност на всичко това е предизвикателството. Приемникът на БВП или алтернативата трябва да бъде нов набор от показатели, които интегрират текущите познания за това как икономиката, екологията, психологията и социологията съвместно допринасят за установяването и измерване на устойчивото благосъстояние и развитие. Намираме се в нова фаза на социално-икономическото развитие, в която икономическият растеж е една от многото други цели на икономическата политика, а обществата търсят нова посока за световната икономика. Увеличаването на производителността и иновациите през последните десетилетия не са се превърнали непременно в повече благоденствие за всички; конкурентоспособността се е оказала за сметка на неравенството в доходите, поради което растежът не е свързан със справедливостта и удовлетвореността от живота. Въпреки това, макар да знаем каква трябва да бъде новата функция на правителствата, все още не е ясно как да се управлява такава цел. Ключовият показател за измерване на икономиката и обществото би трябвало да е щастието на хората или (БНЩ), зад него обаче материалният фактор или (БВП) е все още съществен. "Необходимо е обаче точно да се открият какви са ценните движещи сили на щастието: как политиката позволява на хората да развият здрави взаимоотношения? Как образованието трябва да насърчава позитивното мислене и сътрудничество? Как могат правителствата да управляват удовлетворението от живота, когато това зависи от културни и екологични фактори? Измерването е едно нещо; управлението е друго" (Bris, 2017).

Референции:

Adler M. and Posner E., (2008), Happiness Research and Cost-Benefit Analysis. The Journal of Legal Studies. 37(S2). pp. 5263–5291.

Ackerman F., Kiron D., Goodwin N., Harris S., Gallagher G., (1997), Human Wellbeing and Economic Goals, Island Press, USA, p. 373.

Bris, A., (2017), GDP is dead. Long live 'happiness' IMD Professor Arturo Bris on the new objectives of economic policy, av. at: <https://www.imd.org/publications/opinions/gdp-is-dead.-long-live-happiness/>

- Daga, G., (2014), *Towards a New Development Paradigm: Critical Analysis of Gross National Happiness*, University of Cambridge, p. 38-40.
- Herman, D., Cobb J., (1989), *For the Common Good: Redirecting the Economy Toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*, Beacon Press, Boston.
- Kubiszewski I., Costanza R., Franco C. et al (2013), *Beyond GDP: Measuring and achieving global genuine progress*, *Analysis, Ecological Economics* 93, pp. 57–68, Elsevier., URL http://www.uvm.edu/giee/pubpdfs/Kubiszewski_2013_Ecological_Economics.pdf
- McCloskey D. N., Ziliak S., (2001), *Measurement and Meaning in Economics: The Essential Deirdre McCloskey*, p. 12, ISBN 978-1852788186
- Nordhaus W., Tobin J., (1973), *Is Growth Obsolete?* Chapter pages in book: (pp. 509 – 564), <http://www.nber.org/chapters/c3621>, In *The Measurement of Economic and Social Performance* Milton Moss, ed. Volume Publisher: NBER, 1973 <http://www.nber.org/books/moss73-1>
- Ricard, M., (2003), *Happiness—A Guide to Developing Life’s Most Important Skill.*, Atlantic Books, UK.
- Verma, R., (2017), *Gross National Happiness: Meaning, Measure and Degrowth in a Living Development Alternative*, Article (PDF Available) in *Journal of Political Ecology* 24(1) · September 2017 DOI: 10.2458/v24i1.20885
- Wilkinson R. and Pickett K., (2009), *The Spirit Level—Why Equality is Better for Everyone*, Penguin Books, UK.

БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ ИЛИ БРУТНО НАЦИОНАЛНО ЩАСТИЕ – КОЯ Е ПО-ДОБРАТА АЛТЕРНАТИВА ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА ИКОНОМИКАТА?

Резюме

В тази статия обект на анализа е измерването на националното стопанство, а предмет е същността и несъответствията на Брутния вътрешен продукт (БВП) и Брутното национално щастие (БНЩ). Задачите се свързват с разкриване на значението на БВП и БНЩ, и с отчитането на предимствата и недостатъците в използването им като основни макроикономически измерители. Тезата на изследването е, че БВП остава да изпълнява ролята на основен макроикономически измерител, а други негови алтернативи, като БНЩ например, не могат изцяло да го заменят, тъй като те пораждаат нови проблеми и невъзможност за точна оценка.

Ключови думи: Брутен вътрешен продукт, икономическо благосъстояние, брутно национално щастие, измерване на икономиката

JEL: E010, I310

GROSS DOMESTIC PRODUCT OR GROSS NATIONAL HAPPINESS – WHICH IS THE BETTER ALTERNATIVE FOR ECONOMIC MEASUREMENT?

Maria Marikina*

Abstract

This article analyze the problem related to measuring the national economy and choosing the appropriate macroeconomic indicator. The object of the analysis will be the measurement of the economy, subject matter is the nature and the inconsistencies of the gross domestic product (GDP) and Gross National Happiness (GNH). This challenge also relates to the thesis, namely: GDP remains the main macroeconomic indicator, and other alternatives, such as GNH, can't replace it altogether, as they give rise to new problems and inability to accurately assess.

Key words: Gross Domestic Product, Economic Well-Being, Gross National Happiness, Economic measuring

JEL: E010, I310

---

* Maria Marikina, PhD, Assoc. Prof., Department of Economics, UNWE, email: mmarikina@unwe.eu